

УДК 336.748.1:339.747

Єрмейчук Р. А.

Головне управління

Державної казначейської служби України в Харківській області

**ФОРМУВАННЯ І СТРУКТУРА ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ
ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ НИМ**

У даній статті розглянуто теоретичні аспекти взаємозалежності соціальної та економічно-правової сутності державного кредитування в сучасних умовах та визначено методи управління державним боргом. Розглянуто принципи побудови вітчизняної політики управління державним боргом та виділено такі принципи: принцип раціонального запозичення, ефективного використання позик і безумовного (своєчасного та повного) виконання зобов'язань. При цьому розвиток державних запозичень в Україні визначатиметься характером і напрямом спрямування державних інвестицій на здійснення структурної та інноваційної перебудови економіки. Визначено методи управління державним боргом.

Ключові слова: державний борг, кредитування, управління державним боргом, методи управління, принципи управління державним боргом.

Постановка проблеми. Державний борг, на сьогодні, є об'єктивно обумовленим явищем для країн з ринковою економікою. У період трансформації економіки питання державного боргу є актуальними і для України. Кожна держава, бажаючи найефективніше використати свої фінансові ресурси, активізувати підприємницьку діяльність, намагається залучити додатковий капітал, що є передумовою виникнення державного боргу. Неспроможність держави функціонувати на власні кошти є основною причиною виникнення, а невміння використовувати залучені фінансові ресурси – зростання державного боргу. Державний борг за своєю економічною сутністю визначає економічні відносини держави, як постачальника з її кредиторами (резидентами та нерезидентами) з приводу перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на умовах строковості, платності та повернення. Питання регулювання внутрішнього державного боргу стало особливо актуальним при виході країни з кризи 2009 р. та актуально й по теперішній час. Необхідність погашення та обслуговування значного за розмірами боргу потребує альтернативних стратегічних рішень боргових проблем з боку державної фінансової політики з урахуванням позитивного та негативного впливу на економіку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідженні теоретичних та методичних аспектів боргової політики держави здійснили відомі вчені: О. І Барановський, О. Д. Василик, Т. П. Вахненко, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха, Н. А. Зайцева, В. Козюк, В. Корнєєв, Л. Новосад, В. Опарін, О. В. Покачалова, А. Д. Селюков, В. Федосов. Так, проблемами державного боргу займалися такі вчені, як Т. Вахненко, С. Юрій, Ю. Іваненко, В. Калитчук. Дослідження соціальної та економічно-правової сутності державного кредитування необхідні для з'ясування ролі держави, як основного організаційного суб'єкту. Одним з ключових питань розгляду теоретичних аспектів розуміння поняття державного боргу, є визначення місця внутрішнього державного боргу в системі суспільних відносин, в контексті регулювання та впливу на механізм його формування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання комплексного бачення місця, соціальної та економічно-правової сутності державного кредитування в сучасних умовах чекають свого наукового обґрунтування.

Мета статті полягає у розгляді теоретичних аспектів взаємозалежності соціальної та економічно-

правової сутності державного кредитування в сучасних умовах та визначення методів управління державним боргом.

Виклад основного матеріалу. Фінансова діяльність у сфері державного кредитування характеризується як окремий вид державної діяльності.

А. Д. Селюков стверджує, що в регулюванні відносин державного боргу владний метод, як єдино можливий, є неприйнятним, адже він базується на принципах, що виключають цивільно-правові засади юридичної рівності, більше того, кредитні відносини не можуть будуватися на владних засадах [2, с. 14].

Водночас М. В. Карасьова зазначає, що ці відносини не є фінансово-правовими. Виникаючи у процесі фінансової діяльності держави, вони, проте, не регулюються за допомогою методу владних приписів, базового у фінансовому праві. Сторони, які вступають у такі правовідносини, реалізують одно порядкову цивільно-правову суб'єктність. Держава в такому разі не виступає носієм влади [3, с. 29], з чим погодитися не можемо.

Активна політика держави як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку капіталів, закономерно призводить до утворення державного боргу, який поділяється на внутрішній і зовнішній. Зовнішні запозичення завжди пов'язані з досягненням задоволення інтересів держави через відповідну стратегію і тактику її уряду. Однак існування зовнішнього (та й внутрішнього) державного боргу створює реальні й потенційні проблеми, вирішення яких – надзвичайно важливий кроком для держави. Це потребує ведення поміркованої і далекоглядної політики в питаннях розмірів державного боргу з боку держави [4].

Залучення фінансових ресурсів державою на кредитній основі для покриття власних потреб, є прийнятною та об'єктивно зумовленою практикою здійснення економічної діяльності. Економічна суть цього процесу полягає в тому, що певного часу є певна кількість вільних капіталів як всередині країни, так і за її межами. Ці капітали здійснюють рух із метою пошуку сфер свого застосування. Участь держави у міжнародному і внутрішньому русі капіталів є фактом її входження до світогосподарського простору. Як відомо, державний борг, за своєю економічною сутністю, являє собою саме те, що визначає економічні відносини держави як позичальника з її кредиторами (резидентами та нерезидентами) з приводу перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на умовах строковості, платності та повернення [5].

Державний борг – загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи боргові зобов'язання держави, що вступають у дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору.

Бюджетним кодексом визначається граничний розмір державного боргу. Граничний обсяг внутрішнього та зовнішнього державного боргу, боргу Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування, граничний обсяг надання гарантій встановлюється на кожний бюджетний період, відповідно до Закону про Державний бюджет України на поточний рік чи рішення про місцевий бюджет. Величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60% фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту України. У разі перевищення граничної величини, визначеної частиною другою ст. 2 Бюджетного кодексу, Кабінет Міністрів України зобов'язаний вжити заходів для приведення цієї величини у відповідність з положеннями Кодексу. Держава не несе відповідальності за зобов'язаннями та за запозиченнями до місцевих бюджетів. Видатки на обслуговування боргу здійснюються за рахунок коштів загального фонду бюджету. Видатки на обслуговування боргу місцевих бюджетів не можуть щорічно перевищувати 10% видатків від загального фонду відповідного місцевого бюджету протягом будь-якого бюджетного періоду, коли планується обслуговування боргу.

Порядок здійснення запозичень до місцевих бюджетів встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до умов, визначених Бюджетним кодексом. У ст. 12 Кодексу передбачена класифікація боргу. Ця класифікація систематизує інформацію про всі боргові зобов'язання держави, Автономної Республіки Крим, місцевого самоврядування. Борг класифікується за типом кредитора та за типом боргового зобов'язання. Виходячи з того, внутрішнім чи зовнішнім кредиторам заборгувала держава, державний борг поділяється на внутрішній і зовнішній.

Внутрішній державний борг – сукупність зобов'язань держави перед резидентами (заборгованість держави всім громадянам, які тримають внутрішні державні облигації). Державний внутрішній борг складається із заборгованості, що виникає щорічно за новими борговими зобов'язаннями уряду. Він формується в результаті випуску державних цінних паперів, отримання кредитів та виникнення інших боргових зобов'язань. Внутрішній державний борг можна розглядати за різними критеріями. На цій основі визначаються форми державного боргу. Виходячи з розрахунку суми і строків погашення, розрізняють капітальний і поточний державний борг. Капітальний борг – це загальна сума заборгованості і процентних виплат, які мають бути сплачені за зобов'язаннями держави на визначені періоди. Сума капітального боргу дає уявлення про те, яка загальна величина боргу держави без розбивки на періоди, протягом яких він повинен бути погашений. Поточний борг – це сума зобов'язань держави, які підлягають виплаті (разом з перерахованими відсотками) у поточному році. Згідно з Законом України «Про державний внутрішній борг України», до державного внутрішнього боргу відносяться строкові боргові зобов'язання уряду України у грошовій формі. До складу внутрішнього боргу входять позики уряду, а також позики, здійснені при безумовній гарантії уряду.

Державний борг складається із заборгованості минулих років та поточних зобов'язань. Боргові зобов'язання уряду включають випущені цінні папери, інші зобов'язання у грошовій формі, гарантовані урядом, а також одержані ном кредити. Внутрішня заборгованість включає також частину боргових зобов'язань колишнього СРСР, прийняту на себе Україною. Внутрішній державний борг включає сукупність всіх боргових зобов'язань держави, включаючи адміністративно управлінську заборгованість (зобов'язання з виплати зарплати в державних установах та інших виплат державним службовцям), борги, які виникають у зв'язку з залученням коштів з метою фінансування бюджетного дефіциту та зобов'язання виплат державних пенсій. Розрізняють борги держави, які є офіційно визнаними (експліцитні борги) і не підтверджені (імпліцитні борги). Останні зобов'язання, як правило, не враховуються у складі державного боргу, але в дійсності вони повинні включатись до його структури.

Зовнішній державний борг – сукупність боргових зобов'язань держави, що виникли в результаті запозичення держави на зовнішньому ринку. Зовнішній державний борг класифікують за такими ознаками:

1. за видами кредитів (банківські і фірмові);
2. за формами представлення (валютні та товарні);
3. за цільовим використанням (інвестиційні та не інвестиційні);
4. за умовами надання (пільгові, зі сплатою високих відсотків, на компенсаційній основі);
5. за термінами повернення заборгованості (короткострокові, середньострокові, довгострокові);
6. за умовами повернення боргу (одноразові, рівними частинами, нерівними частинами).

Державний зовнішній борг складається з:

- позик на фінансування державного бюджету та погашення зовнішнього державного боргу;
- позик на підтримку національної валюти;
- позик на фінансування інвестиційних та інституціональних проектів;
- гарантій іноземним контрагентам щодо виконання контрактних зобов'язань у зв'язку з некомерційними ризиками;
- державних гарантій, що надаються Кабінетом Міністрів України для кредитування проектів, фінансування яких передбачено державним бюджетом України.

З огляду на статистичні дані, що представлені Національним банком України, валовий зовнішній борг України на кінець I кварталу 2014 року становив 137,4 млрд дол. США, скоротившись порівняно з початком року на 4,7 млрд дол. США (на 3,3%). Головними чинниками скорочення обсягів зовнішніх зобов'язань у I кварталі 2014 року стали планове погашення кредитів МВФ та зменшення обсягів накопиченої кредиторської заборгованості реального сектору (на 3,3 млрд дол. США). Відносно ВВП борг скоротився з 78,1% на початок року до 76,5% від ВВП [6].

Зовнішні зобов'язання секторів загального державного управління та органів грошово-кредитного регулювання (далі – ЗДУ та ОГКР відповідно) з початку 2014 року зменшилися на 1,5 млрд дол. США – до 30,2 млрд дол. США (16,8% ВВП) у результаті планових виплат за кредитами “Стендбай” МВФ (1,3 млрд дол. США) та скорочення зобов'язань за ОВДП (0,2 млрд дол. США). Відносно ВВП борг цих секторів зменшився з 17,4% до 16,8% [6].

Зовнішній борг інших секторів економіки (включно з між фірмовим боргом) у I кварталі 2014 року скоротився на 3,0 млрд дол. США – до 84,8 млрд дол. США (47,3% від ВВП) у результаті скорочення короткострокової кредиторської заборгованості за зовнішньо торговельними операціями на 4,0 млрд дол. США (у т. ч. за рахунок курсових змін – на 0,8 млрд дол. США) одночасно з накопиченням простроченої заборгованості за торговими кредитами на 0,7 млрд дол. США. Відносно ВВП борг реального сектору скоротився з 48,2% до 47,3% [6].

Міжфірмовий борг підприємств, що знаходяться у відносинах прямого інвестування, на кінець I кварталу 2014 року становив 11,5 млрд дол. США (6,4% від ВВП) 1. Основною валютою зовнішніх запозичень України станом на 01 квітня 2014 року залишається долар США (79,2%). Питома вага зобов'язань у СПЗ перед МВФ скоротилася з 5,1% на початок року до 4,4%. Частка зовнішньої заборгованості в гривнях залишалася незначною – 2,6% від валового обсягу боргу [4].

Обсяг короткострокового зовнішнього боргу за залишковим терміном погашення за I квартал 2014 року скоротився на 2,1 млрд дол. США до 62,7 млрд дол. США (43,5 млрд дол. США без урахування торгових кредитів) [6].

Проаналізувавши динаміку зовнішньої заборгованості України можна зробити висновок, що зменшення обсягу боргу відбулося головним чином за рахунок скорочення короткострокової заборгованості реального сектору за торговими кредитами. Водночас зросли майбутні виплати реального сектору за кредитами прямого інвестору (на 0,5 млрд дол. США) та банківського сектору (на 0,5 млрд дол. США) за рахунок короткострокових інструментів [6].

Відповідно до Закону України про Державний бюджет на відповідний рік визначається граничний розмір дефіциту бюджету та джерела його покриття за рахунок внутрішнього та зовнішнього фінансування, а також встановлюється граничний розмір державного внутрішнього та зовнішнього боргу України на 1 січня наступного за бюджетним роком з визначенням напрямів використання фінансових ресурсів. Розмір державного боргу розраховується у грошовій формі, як непогашена основна сума прямих боргових зобов'язань держави. Стан державного боргу визначається на останній день звітного періоду та включає операції за цей день [7].

Для оптимізації витрат, пов'язаних з фінансуванням дефіциту державного бюджету, держава здійснює управління державним боргом. Під управлінням державним боргом слід розуміти комплекс заходів, що приймаються державою в особі її уповноважених органів щодо визначення місць і умов розміщення і погашення державних позик, а також забезпечення гармонізації інтересів позичальників, інвесторів і кредиторів.

Список літератури:

1. Химичева Н. И. Финансовое право: учебник / Отв. ред. Н. И. Химичева. – Москва : БЕК, 1997. – 525 с.
2. Селюков А. Д. Государственный и муниципальный кредит: правовое обеспечение / А. Д. Селюков – Москва : Право и закон, 2000. – 260 с.
3. Карасева М. В. О предмете финансового права на современном этапе / М. В. Карасева // Государство и право. – 1997. – № 11. – С. 22–31.
4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quarter2011/KV_IV_2010_Monitoring_ukr.pdf
5. Правові засади реструктуризації державного внутрішнього боргу України. Інтернет-видання «Юриспруденція on-line» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?d=255&i=&w=r>
6. Національний банк України: Зовнішній борг України на кінець I кварталу 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71174>

Державний борг можна розглядати з двох позицій: з одного боку, державне запозичення сприяє економічному зростанню; з іншого – борг збільшує навантаження на державний бюджет. Тому необхідно знайти оптимальне співвідношення між інвестиціями, економічним зростанням та внутрішнім і зовнішніми запозиченнями. Умови залучення нових позик мають оцінюватися з урахуванням здатності країни обслуговувати внутрішній та зовнішній борг за раніше прийнятими зобов'язаннями.

Управління державним боргом у цьому контексті може розглядатися в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні, під управлінням державним боргом мається на увазі формування одного із напрямів фінансової політики держави, пов'язаної з її діяльністю у вигляді позичальника і гаранта. Під управлінням боргом розуміють сукупність дій, пов'язаних з підготовкою до випуску, розміщення боргових зобов'язань держави, надання гарантій, а також проведення операцій з обслуговування та погашення боргових зобов'язань.

Проте слід зазначити, що врегулювання зовнішньої заборгованості України, зважаючи на складність процедур управління, потребує чіткої стратегії управління державним боргом та розвитком ринку боргових зобов'язань. Необхідно системно проводити аналіз економіки країни в цілому з метою виявлення фінансових ризиків, що пов'язані з накопиченням зовнішнього боргу.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки: вважається, що наявність внутрішнього боргу є більш сприятливим для фінансового розвитку країни, ніж нарощування зовнішніх запозичень. Це пов'язано з тим, що державним органам управління відносно простіше здійснювати управління внутрішнім боргом, включати проведення його реструктуризації. Крім того, виплати держави за внутрішніми зобов'язаннями є вкладками в національну економіку, а не відволікають капітал за кордон. Разом з тим, іноземні запозичення дають змогу державним органам управління залучити додаткові фінансові ресурси, з метою фінансування тих програм, які неможливо забезпечити внутрішніми джерелами.

Вирішення проблеми зовнішнього державного боргу сприятиме розвитку державних фінансів та покращанню показників фінансового стану України в цілому. У свою чергу, вітчизняна політика управління державним боргом має будуватися на принципах раціонального запозичення, ефективного використання позик і безумовного (своєчасного та повного) виконання зобов'язань. При цьому розвиток державних запозичень в Україні визначатиметься характером і напрямом спрямування державних інвестицій на здійснення структурної та інноваційної перебудови економіки.

7. Економіка: Обсяг гарантованого і державного боргу України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/obem-garantirovannogo-igosudarstvennogo-dolga-ukrainy-06022012114600>
8. Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Вип. 348: Правознавство. – Чернівці : Рута, 2006. – 124 с.
9. Перезова І. В. Зміст державного боргу в контексті сучасного економічного розвитку країни / І. В. Перезова, С. В. Рудейчук, І. І. Плещ // Проблеми формування нової економіки ХХІ століття: IV міжнародна науково-практична конференція, 22-23 грудня 2011 р.: у 8 т. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2011. – Т. 2: Нові орієнтири національних стратегій економічного розвитку. – 2011. – С. 67–70.
10. Державний борг України: механізм управління та обслуговування [Електронний ресурс] / К. Л. Бабчук, Н. В. Мацедонська. – Режим доступу : <http://intkonf.org/>

Еремейчук Р. А.

Главное управление

Государственной казначейской службы Украины в Харьковской области

ФОРМИРОВАНИЕ И СТРУКТУРА ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА УКРАИНЫ И ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ИМ

Резюме

В данной статье рассмотрены теоретические аспекты взаимозависимости социальной и экономико-правовой сущности государственного кредитования в современных условиях и определены методы управления государственным долгом. Рассмотрены принципы построения отечественной политики управления государственным долгом и выделены такие принципы, принцип рационального заимствования, эффективного использования ссуд и безусловного (своевременного и полного) выполнения обязательств. При этом развитие государственных заимствований в Украине будет определяться характером и направлением устремления государственных инвестиций на осуществление структурной и инновационной перестройки экономики. Определены методы управления государственным долгом.

Ключевые слова: государственный долг, кредитование, управление государственным долгом, методы управления, принципы управления государственным долгом.

Yeremeychuk R. A.

State Treasury of Ukraine in Kharkiv Region

FORMING AND STRUCTURE OF NATIONAL DEBT OF UKRAINE AND MANAGEMENT FEATURES BY HIM

Summary

In this article the theoretical aspects of interdependence social are considered and economic and legal essence of the state crediting in modern terms and the methods of management a national debt are certain. Principles of construction of home politics of management a national debt are considered and such principles, principle of the rational borrowing, effective use of loans and absolute (timely and complete) implementation of obligations, are distinguished. Thus development of the state borrowing in Ukraine will be determined by character and direction of aspiration of public investments on realization of structural and innovative alteration of economy. The methods of management a national debt are certain.

Key words: national debt, crediting, management, management methods, principles of management a national debt, national debt.

УДК 336.71

Жежерун Ю. В.

Черкаський інститут банківської справи

Університету банківської справи Національного банку України

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сучасний стан банківського сектору України. Досліджено проблеми, вирішення яких сприятиме підвищенню фінансової стійкості та надійності вітчизняних банків. Виявлено тенденції розвитку банківського сектору України упродовж 2015–2016 рр.

Ключові слова: банківський сектор, кризовий стан, політична нестабільність, девальвація, кредитний портфель, іноземний капітал.

Постановка проблеми. Необхідною умовою розвитку економіки будь-якої держави є забезпечення стабільного та динамічного розвитку банківського сектору. Політична та економічна нестабільність провокує падіння довіри з боку інвесторів, як зовнішніх, так і внутрішніх, які прагнуть якнайшвидше вилучити свої кошти з «неспокійної

зони». За таких умов Національний банк України змушений спрямовувати першочергові заходи на досягнення фінансової стабільності та вирішення низки гострих суспільно-політичних проблем. При цьому аналіз стану та виявлення тенденцій розвитку банківського сектору відіграють ключову роль у забезпеченні стійкого економічного зрос-